

Promocja zdrowia i profilaktyka, a działania jednostek samorządu terytorialnego

Wprowadzenie

Współpraca między jednostkami samorządu terytorialnego (JST) a organizacjami pozarządowymi (NGO) staje się coraz bardziej istotna w realizacji zadań publicznych, szczególnie w dziedzinach związanych z profilaktyką uzależnień, promocją zdrowia i ochroną zdrowia psychicznego. Rosnąca liczba osób, w tym dzieci i młodzieży, dotkniętych trudnościami psychicznymi, **wymaga skoordynowanych działań różnych podmiotów, takich jak NGO, szkoły oraz samorządy**. Profilaktyka odgrywa ważną rolę w tym procesie, a skuteczne i sprawdzone działania stanowią podstawę efektywnego wykorzystania funduszy korkowych (kapslowych).

NGO, dzięki swojej elastyczności i bliskiemu kontaktowi z lokalnymi społecznościami, **oferują często bardziej ekonomiczne rozwiązania niż sektor prywatny**, wspierając samorządy w realizacji celów publicznych. W kontekście dzieci i młodzieży, organizacje te mają znaczący wkład w realizację programów profilaktycznych oraz różnorodnych inicjatyw związanych z promocją zdrowia psychicznego.

NGO jako dobry Partner dla Samorządów

Organizacje pozarządowe (NGO) to jednostki, które nie są częścią sektora finansów publicznych ani przedsiębiorstw państwowych, instytutów badawczych, banków czy spółek prawa handlowego będących własnością państwa lub samorządu, a które działają na zasadach NON-PROFIT, czyli ich celem istnienia nie jest osiągnięcie zysku. Organizacje te zajmują się realizacją zadań publicznych w różnych obszarach, takich jak pomoc społeczna, promocja zdrowia, ochrona praw człowieka, edukacja, kultura, ekologia, wspieranie równych praw, oraz wiele innych działalności mających na celu poprawę jakości życia społeczności. (Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, 2003, art. 4)

NGO mają ogromny potencjał ze względu na zdolność do reagowania na potrzeby społeczne w sposób szybszy i bardziej elastyczny niż instytucje publiczne. Ich działalność obejmuje szeroki zakres zadań, co pozwala wypełniać luki, które nie są dostatecznie zaspokajane przez sektor publiczny i prywatny. Dzięki temu mogą przyczyniać się do poprawy jakości życia, zdrowia publicznego, sprawiedliwości społecznej i zrównoważonego rozwoju. **Duża liczba pracowników oraz wolontariuszy zaangażowanych w te organizacje stanowi istotną siłę napędową ich działań.** Zrzeszenie 8,3 mln członków oraz zarejestrowanych 103,4 tys. organizacji pozarządowych w Polsce w 2022 roku świadczy o ich istotnym wkładzie w rozwój społeczności lokalnych i krajowych. (GUS, 2023)

Pracownicy NGO często dysponują unikalnymi kompetencjami, pasją i zaangażowaniem, które pozwalają im skutecznie działać na rzecz rozwiązywania problemów społecznych, zdrowotnych i środowiskowych. Ten kapitał ludzki jest kluczowy w budowaniu innowacyjnych rozwiązań oraz w zapewnieniu długofalowego wsparcia dla osób i grup w trudnej sytuacji.

Współpraca między NGO, a jednostkami samorządu terytorialnego jest niezbędna dla skutecznej realizacji zadań publicznych i społecznych. Obie te strony działają na rzecz poprawy jakości życia mieszkańców, jednak ich siły i zasoby wzajemnie się uzupełniają. **JST dysponują administracyjnymi narzędziami, infrastrukturą i funduszami publicznymi, natomiast NGO mają bliski kontakt ze społecznością oraz potrafią umiejętnie reagować na specyficzne potrzeby grup.**

Finansowanie działań

Fundusze korkowe, zwane również "funduszami kapslowymi", są **istotnym źródłem finansowania działań profilaktycznych i edukacyjnych w zakresie przeciwdziałania problemom alkoholowym.** Pochodzą one z opłat za zezwolenia na sprzedaż napojów alkoholowych, które są wnoszone przez przedsiębiorców sprzedających alkohol. Środki te trafiają do budżetów gmin i są przeznaczane na realizację zadań publicznych, w tym na programy profilaktyki uzależnień. Dzięki funduszom korkowym NGO mogą prowadzić działania skierowane do młodzieży i dorosłych, mające na celu zapobieganie uzależnieniom, takie jak warsztaty, szkolenia zwiększające kompetencje rodzicielskie, kampanie społeczne i edukacyjne, a także mogą zapewniać wsparcie osób z problemem uzależnienia oraz ich rodzinom.

Dla jednostek samorządu terytorialnego fundusze korkowe mogą być instrumentem wspierania organizacji pozarządowych, które realizują lokalne inicjatywy. Współpraca ta może przynosić obopólne korzyści – NGO, korzystając z finansowania, mogą realizować swoje statutowe działania, jednocześnie pomagając samorządom w wypełnianiu ich obowiązków związanych z ochroną zdrowia publicznego.

W 2022 roku sprzedaż alkoholu w Polsce osiągnęła wartość prawie 50 mld. zł (KCPU, 2023a, s. 21), co podkreśla skalę konsumpcji tego typu produktów w kraju. Ta ogromna liczba nie tylko ilustruje popularność alkoholu, ale także **rodzi poważne wyzwania związane ze zdrowiem publicznym**. Warto zauważyć, że z tej kwoty około 2% wpływów z opłat za sprzedaż alkoholu trafia do samorządów lokalnych, które są zobowiązane do przeznaczenia tych środków na działania mające na celu przeciwdziałanie uzależnieniom. Mimo że 2% z tak dużej kwoty wydaje się być znaczący, **w praktyce środki te mogą być niewystarczające do pokrycia wszystkich potrzeb związanych z profilaktyką i terapią uzależnień**. Samorządy, korzystając z tych funduszy, muszą podejmować mądre decyzje dotyczące alokacji środków.

Gminy w przeciwdziałaniu uzależnieniom

Gminy, na mocy ustawy z dnia 26 października 1982 roku o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi oraz ustawy z dnia 29 lipca 2005 roku o przeciwdziałaniu narkomanii, są zobowiązane do opracowywania i realizacji gminnych programów profilaktyki i rozwiązywania problemów alkoholowych oraz przeciwdziałania narkomanii. Zgodnie z danymi zebranymi przez Krajowe Centrum Przeciwdziałania Uzależnieniom (KCPU) w ramach corocznego sprawozdania KCPU G-1, w 2022 r. gminne programy najczęściej były uchwalane na okres jednego roku – dotyczyło to aż 1047 gmin, co stanowi 45,75% **przebadanych gmin**. Na okres dwóch lat swoje programy przyjęło 280 (11,43%) gmin, na trzy lata 258 (10,53%) gmin, natomiast programy czteroletnie funkcjonują w 864 (35,28%) gminach. (Krajowe Centrum Przeciwdziałania Uzależnieniom, 2023, s. 10-11)

Warto zastanowić się nad aktualnością programów, które są uchwalane na dłuższe okresy, zwłaszcza te, które obowiązują przez cztery lata. Choć dłuższy okres obowiązywania programu może sugerować stabilność i spójność w realizacji działań, **istnieje ryzyko, że nie odpowiadają one dynamicznie zmieniającym się realiom**. Problemy związane z podejmowaniem zachowań ryzykownych przez młodzieży i ich zdrowiem

psychicznym, **często wymagają szybkiego reagowania i dostosowania działań do nowych wyzwań**. Programy uchwalone kilka lat wcześniej mogą nie uwzględniać najnowszych zagrożeń, co może ograniczać ich skuteczność. Dlatego gminy, które decydują się na programy wieloletnie, powinny regularnie je aktualizować i wprowadzać do nich zmiany w oparciu o najnowsze diagnozy i badania społeczne.

Dla organizacji pozarządowych kluczowy jest fakt, że w przypadku gmin uchwalających programy na okres jednego roku, otwierają się większe możliwości współpracy. Częstsza aktualizacja programów daje NGO szansę na zgłaszanie swoich projektów i propozycji działań profilaktycznych, co pozwala na włączenie ich do realizacji programów lokalnych.

W procesie uchwalania gminnych programów, samorządy lokalne podejmują także działania konsultacyjne, aby zapewnić jak największą adekwatność swoich działań do lokalnych potrzeb. Zgodnie z danymi zebranymi w raporcie, 231 (9,43%) gmin konsultowało się z NGO. Ponadto, 814 (33,24%) gmin konsultuje uchwały z jednostkami pomocniczymi gminy. Niezwykle ważnym elementem w procesie tworzenia uchwał jest również oparcie się na dokładnej diagnozie lokalnej sytuacji, co zadeklarowało 796 (32,5%) gmin (KCPU, 2023a, s. 13). Patrząc procentowo na współpracę z organizacjami pozarządowymi widać, że istnieje przestrzeń do pogłębiania współpracy, ponieważ tak jak zwróciłem uwagę powyżej, **organizacje pozarządowe potrafią być wyjątkowo skuteczne i elastyczne w stosunku do rynku komercyjnego**.

Diagnoza lokalnej sytuacji umożliwia identyfikowanie i wybór priorytetowych problemów, które wymagają interwencji, a także monitorowanie efektów wdrażanych działań (KCPU, 2023b, s. 6). **Oparcie na rzetelnej analizie społecznych zjawisk oraz dowodach naukowych zwiększa szanse na sukces, co w efekcie przyczynia się do podniesienia jakości życia w danej społeczności**.

Działalność gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych ma na celu ograniczenie dostępności alkoholu, zapewnienie dostępu do terapii i rehabilitacji dla osób z problemem uzależnienia, podejmowanie interwencji w przypadkach podejrzenia przemocy domowej oraz zwiększanie zdolności osób do radzenia sobie z istniejącymi problemami alkoholowym. **W 2022 roku było ok. 16 tys. członków takich komisji** (KCPU, 2023a, s. 26), a w 2082 (85,01%) gminach **wyznaczono osoby odpowiedzialne za realizację gminnych**

programów (KCPU, 2023a, s. 33). **Połowa z nich uczestniczyła w szkoleniach**, które miały na celu zwiększenie ich kompetencji. Środki finansowe przeznaczone na funkcjonowanie gminnych komisji, które obejmują wynagrodzenia, szkolenia oraz inne koszty operacyjne, wyniosły prawie 160 mln. zł, co stanowi 10,66% z dochodów wynikających z funduszy korkowych oraz tzw. małpkowych (KCPU, 2023a, s. 28). Dzięki zaangażowaniu koordynatorów oraz członków gminnych komisji i ich regularnym szkoleniom, możliwe jest skuteczniejsze podejście do problemu uzależnień, **Współpraca między komisjami, organizacjami pozarządowymi oraz innymi instytucjami jest kluczowa dla tworzenia spójnej i efektywnej polityki przeciwdziałania uzależnieniom w Polsce.**

Działania profilaktyczne

W 1070 gminach, wdrażano program znajdujący się w bazie rekomendowanych programów profilaktycznych i promocji zdrowia psychicznego, co przekłada się na łączną kwotę wydatkowaną na programy rekomendowane w wysokości 19 484 227,46 zł (KCPU, 2023a, s. 71). Warto również zwrócić uwagę na środki przeznaczone na inne niż rekomendowane programy profilaktyczne. W ramach profilaktyki uniwersalnej gminy wydatковано ok. **42,5 mln zł**, a na profilaktykę selektywną oraz profilaktykę wskazującą przeznaczono **5 mln zł** i **1,4 mln zł**, odpowiednio. **Takie kwoty są wydają się być niewystarczające w kontekście wyzwań związanych z używaniem substancji psychoaktywnych.** Profilaktyka selektywna i wskazująca są kluczowymi elementami strategii przeciwdziałania uzależnieniom, które mają na celu dotarcie do grup szczególnie narażonych na ryzyko. **Niskie finansowanie tych form działań ogranicza możliwości wdrażania programów, które mogłyby w znaczący sposób wpłynąć na dobrostan całej lokalnej społeczności.**

W 2022 r. podejmowano różnorodne działania profilaktyczne mające na celu przeciwdziałanie uzależnieniom oraz promowanie zdrowego stylu życia:

- Zorganizowano 1549 jednorazowych pogadek z udziałem 1 022 504 uczestników, a ich koszt wyniósł **10 672 617 zł** oraz 1058 pogadek służb mundurowych z udziałem 572 258 uczestników, przy kosztach wynoszących 1 137 025 zł.
- Zrealizowano 1227 spektakli profilaktycznych dla 411 526 uczestników, przy wydatkach wynoszących **7 473 996 zł**.
- Zorganizowano 1656 festynów, w których wzięło udział 1 384 454 uczestników, a całkowity koszt wyniósł **33 972 947 zł**.

- Zorganizowano 1225 imprez sportowych z udziałem 600 008 uczestników, przy wydatkach wynoszących **19 525 042 zł**.
- Przeprowadzono 1328 konkursów literackich, plastycznych i muzycznych, w których uczestniczyło 288 626 osób, a koszty wyniosły **6 326 854 zł**.
- Zorganizowano 722 warsztatów i szkoleń dla rodziców z udziałem 133 082 uczestników, a wydatki wyniosły **3 123 551 zł**.
- Zrealizowano 763 szkoleń dla nauczycieli z udziałem 51 595 uczestników, a ich koszt wyniósł **3 689 863 zł**.
- W 1130 gminach zorganizowano pozalekcyjne zajęcia sportowe dla 657 414 uczestników, a całkowity koszt wyniósł **86 916 842 zł, co daje średnio 132,21 zł na jednego uczestnika** (KCPU, 2023a, s. 75-78).

Różnorodność form działań wskazuje na szerokie spektrum podejmowanych inicjatyw, które angażowały znaczną liczbę uczestników, jednak **warto zastanowić się nad ich skutecznością i długofalowym wpływem. Na podstawie rekomendacji wydawanych przez Krajowe Centrum Przeciwdziałania Uzależnieniom, nie zaleca się finansowania ani dofinansowania programów profilaktycznych opartych na nieskutecznych strategiach:** działań o charakterze akcyjnym, takich jak konkursy, pikniki, festyny czy koncerty. Rekomendacje te podkreślają również, że zajęcia sportowe powinny być włączone w szersze działania profilaktyczne, aby były bardziej efektywne (KCPU, 2023b, s. 50-53).

Z powyższych danych jasno wynika, że **nierekomendowane działania są finansowane przez gminy, i to na dużą skalę oraz w znacznych kwotach. Wydatkowanie środków na programy, które nie spełniają kryteriów skuteczności, rodzi pytania o racjonalność wykorzystywania dostępnych funduszy. Zamiast inwestować w nieskuteczne inicjatywy, środki te mogłyby zostać wykorzystane na działania oparte na dowodach naukowych.**

Znaczenie współpracy

Współpraca między gminami stanowi solidny fundament dla realizacji działań publicznych na wyższym poziomie. Dane z 2022 roku pokazują, że 729 gmin podjęło współpracę z innymi gminami. Takie zacieśnienie relacji sprzyja lepszemu dostosowaniu działań do lokalnych potrzeb oraz bardziej optymalnemu wykorzystaniu dostępnych zasobów. **Dodatkowo, 639 gmin współpracowało z samorządami wojewódzkimi, co świadczy o**

skoordynowanym podejściu do problematyki uzależnień na różnych poziomach administracji.

Ciekawym aspektem jest współpraca 1109 gmin z organizacjami pozarządowymi oraz kościołami i związkami wyznaniowymi. Takie partnerstwa mogą wnieść cenną wiedzę i doświadczenie w pracy z różnymi grupami społecznymi (KCPU, 2023a, s. 108-111).

Powyższe dane jednoznacznie pokazują, że współpraca w zakresie profilaktyki uzależnień jest realna i możliwa. Wspólne działania umożliwiają wymianę informacji, lepsze planowanie i wdrażanie programów oraz większe zaangażowanie społeczności, co przekłada się na skuteczniejsze rozwiązania.

Podsumowanie

Finansowanie działań profilaktycznych przez samorządy ma kluczowe znaczenie dla skutecznego przeciwdziałania uzależnieniom oraz ochrony zdrowia psychicznego Młodego Pokolenia. **Współpraca między jednostkami samorządu terytorialnego, a organizacjami pozarządowymi jest nie tylko korzystna, ale także niezbędna, aby zapewnić szeroko zakrojone i skuteczne działania profilaktyczne.** Współpraca między samorządami, a NGO jest opłacalna i może przynosić obopólne korzyści. Organizacje pozarządowe, mając doświadczenie w realizacji projektów społecznych potrafią działać efektywnie nawet przy stosunkowo małych nakładach finansowych. Z tego powodu samorządy, posiadające dostęp do funduszy, np. z opłat za sprzedaż alkoholu, mogą zwiększyć wartość swoich działań, wspierając inicjatywy realizowane przez organizacje pozarządowe. **Współpraca ta pozwala na lepsze wykorzystanie zasobów, zwiększając zasięg i skuteczność działań.**

Współczesne problemy, takie jak uzależnienia czy zdrowie psychiczne młodzieży wymagają zintegrowanych i skoordynowanych działań. Profilaktyka i zdrowie psychiczne Młodego Pokolenia są szczególnie wrażliwymi obszarami, które wymagają kompleksowego podejścia. **Współpraca między NGO a samorządem może przynosić długoterminowe korzyści dla całych społeczności lokalnej!** Zintegrowane podejście do problemu uzależnień i promocji zdrowia psychicznego **pozwała na bardziej zrównoważony rozwój społeczny,** co w dłuższej perspektywie przyczynia się do obniżenia kosztów związanych z leczeniem

uzależnień, wsparciem socjalnym oraz innymi skutkami społecznymi związanymi z nadużywaniem substancji psychoaktywnych.

Bibliografia:

Główny Urząd Statystyczny. (2023). *Działalność stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych, fundacji, społecznych podmiotów wyznaniowych oraz samorządu gospodarczego i zawodowego w 2022 r. - wyniki wstępne.*

<https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/gospodarka-spoeczna-wolontariat/gospodarka-spoeczna-trzeci-sektor/dzialalnosc-stowarzyszen-i-podobnych-organizacji-spoecznych-fundacji-spoecznych-podmiotow-wyznaniowych-oraz-samorzadu-gospodarczego-i-zawodowego-w-2022-r-wyniki-wstepne,3,10.html> (dostęp 14.10.2024 r.)

Krajowe Centrum Przeciwdziałania Uzależnieniom. (2023). *Profilaktyka i Rozwiązywanie Problemów Uzależnień w Polsce w 2022 roku. Zestawienie statystyczne*

https://kcpu.gov.pl/wp-content/uploads/2023/11/KCPU_G1_zestawienia_2022.pdf (dostęp 14.10.2024)

Krajowe Centrum Przeciwdziałania Uzależnieniom. (2023). *Rekomendacje do realizowania i finansowania gminnych programów profilaktyki i rozwiązywania problemów alkoholowych oraz przeciwdziałania narkomanii w 2024 roku* <https://kcpu.gov.pl/wp-content/uploads/2023/11/Rekomendacje-na-2024.pdf> (dostęp 14.10.2024 r.)

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. 2003 Nr. 96 poz.873)